

BIANCHETTI, Serena. 1998.

Píteas de Massàlia. L'Oceano. Introduzione, testo, traduzione e commento.

Biblioteca di studi antichi 82.

Pisa-Roma: Istituti editoriali e poligrafici internazionali. xi + 226 p. + 6 fig.

ISBN 88-8147-143-4.

Un nou recull de fragments sobre Píteas de Massàlia surt a la llum amb només quatre anys de diferència des de la publicació de l'obra de C. Horst Roseman, *Pytheas of Massalia. On the Ocean. Text, translation and Commentary* (Chicago-Illinois, 1994). Anteriorment, l'any 1952, H. J. Mette havia publicat una monografia sobre els fragments de Píteas (*Pytheas von Massilia*, Berlín, 1952) a partir de la documentació compilada per A. Schmekel a *Pythae Massiliensis quae supersunt fragmenta*, Merserburg, 1848 (per la història de l'edició, cf. p. 68, n. 127). Bianchetti parteix de les obres de H.J. Mette i A. Schmekel i incorpora força divergències amb la de Roseman, particularment quant a les *lectiones* i a la traducció dels passatges. Una novetat de l'edició de Bianchetti és que no fa la distinció entre *Testimonia* i *Fragmenta* que ha prevalgut, en els darrers decennis, per a l'edició d'autors fragmentaris, sinó que presenta els passatges en una classificació temàtica, força més arriscada, d'acord amb el contingut de cadascun. Bianchetti considera que, en el cas de Píteas, amb un *corpus* tan escàs com susceptible d'interpretacions diverses, aplicar un criteri que disgrega la poca documentació que ens ha perviscut dificulta encara més la tasca que pretén dur a terme: reconstruir un «perfil» de Píteas i de la seva obra, Περὶ Ὀκεανοῦ, un objectiu que equival, en paraules de Bianchetti, a «ricostruire un capitolo centrale della storia della scienza geografica greca» (p. IX). Aquesta afirmació determinarà el to marcadament científic de la major part dels comentaris, i alhora apuntarà un objectiu encobert, el de revaloritzar el personatge de Píteas com a astrònom, les observacions i el mètode del qual serien aprovats posteriorment per Eratòstenes, Hiparc, Posidoni i Ptolemeu.

L'obra conté, en primer lloc, una amplíssima introducció (p. 27-80) en què Bianchetti

revisa les principals qüestions referents a Píteas i la seva empresa: la datació (p. 27-39), el context científic (p. 39-47), el viatge (p. 47-67) i, finalment, l'obra i la seva fortuna (p. 68-80). Pel que fa a la datació, després d'una anàlisi de les diferents propostes, Bianchetti resol que no hi ha encara arguments irrefutables que permetin precisar amb exactitud el moment en què es dugué a terme el viatge, datat tradicionalment en el segle IV aC. Durant aquest segle, Atenes visqué una gran efervescència científica que fou l'entorn per al desenvolupament de les teories de Píteas i per a la realització del seu viatge cap a les terres del nord. Bianchetti descriu amb precisió aquest moment històric i esbossa l'evolució de la «teoria de l'esfera», que s'esforçà a donar models geomètrics per reproduir i explicar l'esfera celest. De l'argumentació de Bianchetti hom en pot extreure una conclusió important: el viatge de Píteas cercava donar una resposta empírica a les preguntes que ja havien estat resoltes en el pla geomètric; enllà, doncs, de les possibles motivacions econòmiques o comercials que l'empresa particular del massaliota pogués tenir —les rutes de l'ambre i de l'estany—, aquesta va suposar la confirmació de les seves teories astronòmiques, mitjançant l'observació dels fenòmens naturals succeïts en el transcurs del viatge.

L'escassa documentació sobre les dades concretes del viatge de Píteas planteja moltes dificultats a l'hora de traçar una possible ruta. Bianchetti considera com a més probable una via marítima que comencés a les Columnes d'Hèrcules, enfilant la costa Atlàntica de la península cap al nord, fins a la Britànnia, illa de la qual Píteas precisà el perímetre i el nom dels caps. La darrera etapa del viatge, no menys polèmica que la resta, és l'illa de Tule. Píteas la situà allà on «el tròpic d'estiu s'identifica amb el cercle

àrtic» (p. 93) i hi confirmà l'esfericitat de la terra mitjançant l'observació de la durada desigual dels dies i les nits en el tròpic d'estiu i en el d'hivern. L'illa de Tule s'ha volgut identificar, sense èxit, amb diferents enclavaments geogràfics, insulars o costers, de la mar Bàltica i del mar del Nord, i fins i tot amb Islàndia o una de les illes Fer-Oer. Bianchetti considera més versemblant identificar-la amb un fiord noruec que, atès des d'un dels caps orientals d'Anglaterra, hauria estat confós amb una illa.

L'activitat dels habitants de les terres boreals en la producció i en el comerç de l'estany i de l'ambre també es trobava documentada en l'obra de Píteas, quelcom si més no sorprenent en una empresa en què s'ha volgut veure una finalitat prioritàriament científica. Caldria, doncs, afegir, segons Bianchetti, que en Píteas la «ricerca astronòmica» es combina amb l'afany per la «verifica di rotte comerciali» (p. 65).

Una valoració sobre la «sort» i la consideració de què gaudí en l'antigor l'obra de Píteas finalitza aquesta introducció; breument, l'autora revisa les empremtes de Píteas en astrònoms, geògrafs i literats posteriors: els uns utilitzen o rebaten les teories astronòmiques i geogràfiques del massaliota, mentre que els altres s'inspiren en la part més novel·lesca de la història, en el contingut indubtablement fantàstic d'un viatge al desconegut que li va fer guanyar el títol d'escriptor d'ἄπιστα.

El conjunt de passatges del *corpus*, amb text grec o llatí i traducció a l'italià encarada, es distribueix en nou unitats temàtiques: el Pol Nord (p. 82-83), la marea (p. 82-83), la costa atlàntica (p. 84-87), l'arxipèlag britànic (p. 86-89), la ruta cap a Tule i el sol de mitjanit (p. 88-103), els països de l'ambre (p. 102-105), les terres més enllà del Renus (p. 104-105), les illes Lípari (p. 104-107) i el judici dels autors posteriors (p. 106-107). Fonamentalment són passatges de la *Geografia* d'Estrabó i de la *Història Natural* de Plini, però també en trobem d'Hiparc, Marcia d'Heraclea, Marcia Capel·la o Esteve de Bizanci, entre d'altres. Quant a les edi-

cions dels autors antics utilitzades, no hi ha canvis fonamentals respecte de les empremtes per Roseman, excepte en el cas d'Estrabó, del qual Bianchetti segueix el text establert per G. Aujac, F. Lasserre i R. Bala-dié a les edicions de la CUF. Les variants de lectura i de traducció estan comentades per l'autora, quan s'escau, en la tercera i última part de l'obra, destinada al comentari dels fragments (p.109-212). La riquesa i erudició d'aquests comentaris donen testimoni de l'amplíssim treball de documentació que ha dut a terme Bianchetti. Com a exemple, esmentaré el cas dels fragments relatius a l'illa de Tule. Situada, segons el relat de Píteas, a sis dies de navegació des de les costes britàniques (p. 89 F 8a), fou motiu d'especulació científica en astrònoms i geògrafs posteriors, però la incredulitat amb què, per exemple, Estrabó parla de Tule demostra que aquest nou límit septentrional, establert pel viatge del massaliota a les portes del cercle àrtic, no encaixava amb les coordenades acceptades de l'ecumene. Paral·lelament, però, a les constants referències estrabonianes a la inhabilitat d'aquests paratges i a la falsedat de les teories de Píteas, que conduïren tants estudiosos a engany, una nova Tule es genera en el pensament míticofabulós grec i llatí, un referent de «rèves múltiples» (p. 151). Sota aquesta aparença inspirarà fantàstiques aventures, com ara *Les meravelles de més enllà de Tule* d'Antoni Diògenes, recollida per Foci, i arribarà fins els nostres dies, com en la balada de Goethe *Der König in Thule*, amb què Bianchetti encapçala el seu llibre.

Per acabar, una útil concordança amb les edicions de Roseman i de Mette (p. 213) i un índex de noms (p. 221-226) tanquen el llibre, juntament amb sis figures que ens ajuden a «llegir el cel de Píteas» i a situar el viatge del massaliota en el món conegut de l'antiguitat.

Marta Oller Guzmán

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana